

Crkveno pjevanje u Grčkom zavodu sv. Atanazija u Rimu za vrijeme J. Križanića

(Iz arhiva Grčkog zavoda)

Svladavši krupne poteškoće Križanić je 1641. godine stupio u Grčki zavod Sv. Atanazija u Rimu¹ sa svrhom da se studijem bogoslovnih kontroverzija i učenjem grčkog jezika spremi za naumljeni rad u Moskovi. Tu se Križanić spremio također i za obavljanje istočnog bogoslužja. Budući da je istočna liturgija najtješnje povezana s pjevanjem, nema sumnje da se Križanić zabavio u Grčkom kolegiju crkvenim pjevanjem. To je potaklo A. Vidakovića, koji je zadužio našu muzikologiju zapaženom studijom o Križaniću kao muzičaru, ali dolaze upravo do praga tog doba, te se mogu smatrati normama po kojima se, možda uz manje preinake, obavljalo crkveno pjevanje u Zavodu u Križanićevo vrijeme. Prvi je rukopis iz 1636, drugi iz 1638, a treći iz 1640. Križanić je, kako smo spomenuli, stupio u Atanazijev kolegij 1641. godine.

Istražujući nedavno u arhivu Grčkog zavoda u Rimu, svratio sam pozornost na dokumente o crkvenom pjevanju. O crkvenom je pjevanju u Atanazijevu zavodu riječ u tri rukopisa, koji doduše ne datiraju baš iz doba kad je Križanić bio u Zavodu, ali dolaze upravo do praga tog doba, te se mogu smatrati normama po kojima se, možda uz manje preinake, obavljalo crkveno pjevanje u Zavodu u Križanićevo vrijeme. Prvi je rukopis iz 1636, drugi iz 1638, a treći iz 1640. Križanić je, kako smo spomenuli, stupio u Atanazijev kolegij 1641. godine.

Prije nego prijedemo na pojedine rukopise, htio bih upozoriti na papinski dokument »Motu proprio« od 23. XI 1624. kojim je Urban VIII, koji je kao kardinal bio pokrovitelj Grčkog zavoda Sv. Atanazija, potvrdio pravila zavoda. Tu je riječ i o crkvenom pjevanju:

»Osım toga neka budu dva crkvena poslužnika i isto toliko pjevača, prvenstveno između pitomaca, ili, ako ne može biti drugačije, neka se najme; oni neka služe crkvi te, prema rektorovu nahodanju, svetkuju mise i božansku službu i poučavaju pitomce u pjevanju i crkvenim obredima«.³

Pjevanje su u Grčkom zavodu trebala, dakle, voditi dva pitomca ili unajmljena dvojica, koji se nazivaju »cantores«. U papinskom dokumentu nema traga tomu da bi u Grčkom zavodu postojala zasebna »schola cantorum«. Pjevanje je bilo, čini se, obavezno za sve, kao i ceremonije.

Kako se je konkretno moglo odvijati crkveno pjevanje u Grčkom zavodu, dade se donekle nazreti iz spomenuta tri rukopisa, od kojih onaj iz 1636. predstavlja propise, onaj iz 1638. izvještaj, a onaj iz 1640. predstavlja svečanu odredbu.

U arhivu Grčkog zavoda nalazi se rukopisni kodeks sa slijedećim naslovom:

ORDINI
ET
CONSVETUDINI. VAR.
DEL
COLLEG. GRECO
DI
ROMA.

Con l'Indice de' Capitoli nel fine
IN ROMA
MDCXXXVI.⁴

Spis donosi, kako se vidi iz samog naslova, ne samo propise nego bilježi i običaje. Čitav spis uopće daje dojam pravilnika koji je izražen jednako bilježenjem običaja kao i izricanjem odredaba. Taj biljeg ovog pravilnika odražuje se i na osmom poglavlju, koje nosi naslov »Della Messa Greca et Vespro« (O grčkoj misi i večernji).⁵ Tu je, sasvim u smislu istočne liturgije, riječ o obredima i crkvenom pjevanju zajedno:

Na blagdane i na dane određene za grčku misu, kako se kaže u sedmoj glavi Odredaba Zavoda, prisustvuju svi grčkoj misi, izvršujući točno ono za što će im učitelj obreda dati znak da trebaju činiti bilo u pjevanju, bilo u posluživanju; i na drugi znak crkvenih zvona neka svi siđu obučeni u svoju kotu i s biretom u dvoranu, ne razgovarajući, po dvojica, soba po soba, da tamo sačekaju upozorenje oca ministra ili koga drugoga mjesto njega da se pođe u crkvu pošto su se svi sabrali.

Svaki će imati Gospin časoslov da ga recitira kad ne pjeva, odnosno ne poslužuje; nitko (neka) ne nosi knjige bilo znanstvene, bilo rasprave i predavanja, pogotovo ne profane, i (neka) nitko ne razgovara sa svojim drugovima.⁶

Iz teksta je očito da se je na grčkim misama i večernjama, koje su se održavale na blagdane i na neke određene dane, pjevalo. Kako je to pjevanje izgledalo, ne vidi se iz ovog dokumenta. To se, međutim, razabire iz jednog drugog rukopisa.

Rukopis, na čijem rubu stoji pripisak »**Informazione dello stato del Collegio fatta l'anno 1638**«, predstavlja, kako se iz samog pripiska vidi, izvještaj o stanju Grčkog zavoda 1638. godine.⁷ U poglavlju o disciplini izvješćuje se, među ostalim, i o crkvenom pjevanju u Zavodu:

4. ARHIV GRČKOG ZAVODA SV. ATANAZIJA U RIMU, Collegio Greco No 3, f. 88.

5. Nav. dokumenat, f. 169.

6. Ne' giorni festivi et destinati per la Messa Greca, come si dice nel Cap. settimo degl' Ordini del Collegio assistono tutti alla Messa Greca, esequendo puntualmente ciò che dal Mastro delle Ceremonie gli verrà accenato, che debbano fare, ò nel cantare, ò ne seruire, et al secondo segno delle Campanie di Chiesa descendino tutti vestiti con la lor cotta, et berettino in sala senza ragionar' à due, à Cam. a per Cam. a per aspettar quiui l'auviso dal Padre Ministro, ò d' altro in luogo suo per andar' in Chiesa, quando tutti sono radunati.

Hauerà ogn' uno l' Officio della Madonna per recitarlo quando non canti, ò serua, ne alcuno porta libri ò di scienze, ò di scritti, e lettioni, nè molto meno profane, et nessuno parla con i suoi compagni. (Nav. dokumenat)

7. ARHIV GRČKOGA ZAVODA SV. ATANAZIJA U RIMU, Collegio Greco No 1, f. 130.

1. Collegium Graecum Sancti Athanasii in Urbe.

2. VIDA KOVIĆ ALBE, »Asserta musicalia« (1656) Jurja Križanića i njegovi ostali radovi s područja glazbe, Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti knj. 337, str. 58—61. Osvrt na Vidakovićevu studiju vidi: GOLUB IVAN, Dvije publikacije značajne za poznavanje Jurja Križanića, Crkva u svijetu 2 (1967) br. 2, str. 75—78. Prikaz Vidakovićeve glazbene djelatnosti vidi: LEŠĆAN MATO, In memoriam Albe Vidaković, Sveta Cecilija 39 (1969) br. 1, str. 2—5. Vidi također: ŽUPANOVIĆ LOVRO, Hommage velikom muzikologu, Uz petogodišnjicu smrti Albe Vidakovića, Telegram, 10 (11. travnja 1969) br. 467, str. 21.

3. Bullarum, diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum Taurinensis editio, Tomus XIII: Urbanus VIII (ab an. MDCXXXIII ad ann. MDCXXXVIII), Augustae Taurinorum MDCCLXVIII, str. 249.

(Pitomci) obdržavaju i uvježbavaju isto tako grčki obred u crkvi, na blagdane; pjevaju misu i večernju grčkim jezikom i načinom sa svim obredima koji se ispravno upotrebljavaju u Grčkoj, po našem običaju samo prisustvuju u koru sa svojim kotama.⁸

Ovdje je važna riječ »cantano la Messa et il Vespro in lingua et alla maniera Greca« (pjevaju misu i večernju jezikom i načinom grčkim). Time je označen način na koji se pjeva. To je grčki način. Kako je tada izgledalo grčko pjevanje u Grčkom zavodu, nastoji predočiti Vidaković.⁹ Crkvene glazbene knjige bile su providene posebnim glazbenim, ne baš lako razumljivim, muzičkim znakovima. Kako izgleda danas pjevanje u Grčkom zavodu, vidio sam sam, pošavši s pitomcima zavoda na večernju u crkvu Sv. Atanazija. Pjesmarica, koju su pitomci sami izdali 1964. (»He okto ehos, Hellenike Theologike Skole Hagiau Athanasiou«), nema crtovlja ni nota, već znakove poput akcenata s potpisanim grčkim bogoslužnim tekstom. Slušajući izvodenje napjeva čovjek dobiva dojam da pjevači slijede dirigenta koji zbor vodi više vlastitim pjevanjem nego gestama.

Dva dirigenta, svaki sa svojom skupinom pitomaca koji pjevaju naizmjenice, podsjećaju na dva pjevača »cantores« što ih je 1624 propisao »Moto proprio« Urbana VIII, a koji se imaju redovito uzimati od pitomaca, da vode crkveno pjevanje. Postavlja se pitanje da li se danas crkveno pjevanje u Grčkom zavodu bitno razlikuje od pjevanja u Križanićevo vrijeme.

Ono što začuđuje kad čovjek lista pravila Grčkog zavoda iz 1636. i razmatra izvještaj iz 1638, jest da nigdje nema ni spomena o vremenu određenom za uvježbavanje crkvenog pjevanja. A ipak »Odredbe« iz 1636. gotovo do u pojedinosti određuju red i rad pitomaca Atanazijeva zavoda, a »Izvještaj« iz 1638. bilježi gotovo sve točke dnevnog reda. Teško je vjerovati da u zavodskom redu nije bilo vremena predviđena za crkveno pjevanje. Ipak, čini se da s pjevanjem nešto nije bilo u redu. To se, naime, nazire iz jednog dokumenta iz 1640.

Izvorni dokumenat s potpisom i pečatom kardinala Cesarinija, pokrovitelja Grčkog zavoda, nosi naslov:

Ordini dà osservarsi nell Collegio Greco
in occasione di Visita fatta nel Mese di Giugno 1640.
Per la Chiesa et aiuto spirituale de gli Alunni.¹⁰

8. Osseruano et esercitano parlimente il Rito Greco in Chiesa, i giorni festiui; cantano la Messa et I Vespro in lingua et alla maniera Greca con tutte le ceremonie che si vsano rettamente in Grecia, e solo assistono al Coro con le sue Cotte ad vsanza nostrale. (Nav. dokumenat, f. 138v).

9. VIDA KOVIĆ, nav. dj., str. 60—61.

10. ARHIV GRČKOG ZAVODA SV. ATANAZIJA U RIMU, *Collegium Graecum No 9*, f. 295.

11. Due uolte la settimana nel tempo dell' estate e nell' inverno una uolta la settimana si radunino tutti li Cantori à prouare le cose, che si cantano in Chiesa e ui sia p. nte ch li possa insegnare.

Alle messe cantate e Vespri oltre la presenza di qualche superiore siano anco tutti li Prefetti delle camere conforme le regole ne si essentino questi senza licenza del P. Superiore ò Ministro. (Nav. dokumenat, f. 295).

12. RIMSKI ARHIV DRUŽBE ISUSOVE, Rom. 80: *Catalog. Prov. Roman.* 1616—1645, f. 293—293v.

13. VILLOSLADA, RICCARDO, G., SI, *Storia del Collegio Romano dal suo inizio (1551) alla soppressione della Compagnia di Gesù (1773)*, *Analecta Gregoriana*, vol LXVI Series Facultatis historiae ecclesiasticae, Sectio A (n. 2), Romae 1954, str. 335.

Riječ je o odredbama što ih je na temelju vizitacije Zavodu izdao kardinal — pokrovitelj. Iz tona kojim su odredbe formulirane razabire se da se tiču najvećma, a možda i isključivo, onih stvari koje prigodom vizitacije nisu bile nađene u redu. Među odredbama nalazi se i slijedeća o crkvenom pjevanju: Dva puta na tjedan ljeti, a jedanput na tjedan zimi neka se saberu svi pjevači da vježbaju stvari koje se pjevaju u crkvi i neka tu bude prisutan tko može poučiti.¹¹

Moguće je da prije nije postojalo određeno vrijeme za uvježbavanje liturgijskih napjeva, ili da su bilo poglavari, bilo pitomci zapuštali to vrijeme. Također se iz spomenute odredbe dade nazreti da su pjevači bivali prepušteni sebi, da nije bilo nekoga tko bi ih mogao poučiti. Interesantno je da se govori o pjevačima, ne o pitomcima. Možda je bila oblikovana neka »schola cantorum«. Odredba kardinala-pokrovitelja od lipnja 1640. morala je inicirati stanovitu obnovu crkvenog pjevanja u Grčkom zavodu. Nekoliko mjeseci nakon te odredbe (god. 1641) dolazi Juraj Križanić u Grčki zavod. U arhivu zavoda nisam našao nikakvog popisa zavodskih pjevača, no jedva da se može sumnjati o tome da Križanić nije bio uključen među pjevače.

Kod vježbanja pjevanja trebao je po propisu biti prisutan netko tko umije poučiti u pjevanju. Kako je zavod udovoljio toj odredbi svog kardinala-pokrovitelja, nije poznato. Možda je povjerio pouku nekome tko se doista temeljito razumio u glazbu, možda kojem profesoru s Rimskog kolegija, to više što su isusovci vodili i Grčki i Rimski zavod u Rimu, i što su pitomci Grčkog zavoda pohađali predavanja na Rimskom zavodu. S tim u vezi postavlja se pitanje, da nije možda sam Atanazije Kircher, čovjek od glazbe, dolazio u Grčki zavod kao onaj koji može poučiti u glazbi. Ako je uprava Grčkog zavoda htjela na odredbu kard. Cesarinija o tome da pjevanju u Grčkom zavodu treba prisustvovati netko tko umije poučiti u glazbi odgovoriti biranim glazbenikom, onda je mogla, možda, izmolliti od susjednog Rimskog kolegija oca Atanazija Kirchera za taj posao. To više što se radilo o svega dva puta (ljeti), odnosno o jedanput na tjedan (zimi). A Kircher se u to vrijeme — kako proizlazi iz dokumenata Rimskog arhiva Družbe Isusove — nalazio u nedalekom Rimskom zavodu, oslobođen od predavanja da bi se mogao posvetiti pisanju.¹² God. 1639/40. Kircher još predaje na Rimskom zavodu¹³, a 1641. biva oslobođen škole. Ne bi bilo nipošto čudno kad bi isusovci, koji su vodili i Rimski i Grčki zavod, povjerali Kircheru da jedanput odnosno dva puta na tjedan poučava u glazbi u Grčkom zavodu. Ako je to bio slučaj, onda je Križanić, koji je stupio u Grčki zavod 1641, mogao za učitelja u pjevanju imati samog Atanazija Kirchera. Ostaje ipak jedna teškoća, da li je, naime, Kircher bio vješt grčkoj glazbi.

Zanimljivo je, međutim, to da se u knjižnici Grčkog zavoda nalazi Kircherova muzička enciklopedija »Musurgia universalis« (Rim 1650) s posvetom »Ex dono Autocitoris«.

ZUSAMMENFASSUNG

Aus dem Archivmaterial des Griechischen Kolleg in Rom schliesst der Autor, wie der Kirchengesang in diesem Kolleg in der Zeit als dort Juraj Križanić weilte, aussehen könnte. Im folgenden weist er auf die Möglichkeit hin, dass Athanasius Kircher in derselben Zeit im Griechischen Kolleg Musiklehrer gewesen sein könnte.

SUMMARY

On the base of archives of the Greek college in Rome the Author describes the manner of church chant in Greek college during the stay of Križanić in Rome. Further the Author indicates the possibility of Atanasije Kircher's being as teacher of singing while Križanić was staying at Greek college.